

Ks. BOLESŁAW KUMOR (Lublin)

NAJSTARSZE PATROCINIA KOŚCIELNE W DIECEZJI KRAKOWSKIEJ DO KOŃCA XI WIEKU

Imbart de la Tour, badacz początku i rozwoju organizacji parafialnej w Galii Merowińskiej, stwierdził, że kult świętych wywarł wielki wpływ na rozbudowę sieci parafialnej w tym kraju¹. Wprawdzie już w IV stuleciu, z okazji poświęcenia świątyń, nadawano im specjalny tytuł i oddawano je pod opiekę wybranego Świętego, względnie samego Zbawiciela (*Sanctissimus Salvator*)², to jednak zwyczaj ten przyjął się powszechnie dopiero w VI stuleciu i do tego stopnia, że – jak stwierdza D. Stiefenhofer – „pod koniec starożytności nie było ani jednego kościoła, który nie byłby poświęcony ściśle określone mu Świętemu”³. Były to nade wszystko patrocinia świętych, jako że w Galii Merowińskiej duch i formy życia religijnego uzewnętrzniały się nade wszystko w kulcie świętych. Byli to święci biskupi, opaci, asceci, pustelnicy, dziewice⁴. Liczba tych świętych wzrastała niepomiernie. Obok męczenników przybywali nowi święci, których na ołtarze wyniosła pobożność wiernych.

W Niemczech, obok świętych z epoki merowińskiej, a więc św. Remigiusza z Reims, Genowefy z Paryża, Marcina z Tours, Medarda z Soissons, przybyli nowi święci, jak św. Leon z Sens, Bonifacy z Fuld, Kilian z Würzburga i inni, ale największym kultem otoczono św. Bonifacego i jego towarzyszy⁵. Kult Matki Bożej zaczął się rozwijać na Zachodzie najwcześniej w Rzymie. Dopiero na początku VI stulecia umieszczono Jej imię w kanonie rzymskim mszy św., a pierwsze święto ku Jej czci zaprowadzono tu dopiero w VII wieku. Za papieża Teodora (642–649) przyjęło się święto Oczyszczenia NMP, a za papieża Sergiusza (687–701) – Zwiastowania, Wniebowzięcia i Narodzenia NMP. Najstarsze świątynie poświęcone Matce Bożej powstały w Rzy-

¹ Imbart de la Tour, *Les paroisses rurales de IVe au XIe siècle*, Paris 1900, s. 46.

² A. F. Frutaz, *Titelkirchen*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 10, Freiburg im Br. 1965, k. 209–210.

³ D. Stiefenhofer, *Die Geschichte der Kirchenweihe von ersten bis zu siebentem Jahrhundert*, München 1909, s. 21

⁴ R. Aigrain, *L'Église Franque sous les Merovingiens*, [w:] *Histoire de l'Église*, vol. 5, Paris 1938, s. 388–389.

⁵ A. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands*, Bd. 2, Berlin 1954, s. 771.

mie (S. Maria Maggiore) w drugiej połowie IV wieku, następnie katedra w Reims w Galii (400), a po roku 500 były one bardzo liczne w Galii i Hiszpanii⁶.

Kult św. Piotra Apostoła, jako patrona kościołów, rozwinął się już w okresie merowińskim, propagowany przez mnichów anglosaskich. Tylko w VII stuleciu jego patrociniem nosiło 70 klasztorów i około 40 bazylik, z czego prawie połowa przypadała na katedry biskupie. Św. Piotr był patronem nade wszystko Kościoła rzymskiego, o czym powszechnie wiadomo, a jego grób w Rzymie już w IV i V stuleciu był celem pielgrzymek chrześcijan z Wysp Brytyjskich, Hiszpanii i Galii. Bardzo wcześnie, bo w V wieku, szerzył się kult św. Michała Archanioła, związany z Monte Gargano, gdzie według legendy miał się objawić. Od VI stulecia szerzył się prawie raptownie kult św. Jakuba Apostoła z centrum w Compostelli i św. Marcina, biskupa z Tours⁷. Kultury te rozwijały się w różnych epokach, na co miały wpływ dzieje pośmiertne świętego (grób, relikwie, objawienia, cuda itp.).

Dla krajów misyjnych charakterystyczne są patrocinia Matki Bożej, św. Piotra Apostoła, św. Jana Chrzciciela (w powiązaniu z rzeką jako miejscem chrztu), św. Szczepana i św. Wawrzyńca, a dla misji mnichów frankońskich – św. Marcin z Tours. Z biegiem czasu powstały nowe kultury świętych, wypierające dotychczasowe. I tak w południowej Francji w X i XI wieku rozwinął się kult św. Idziego opata, jednego z 14 orędowników w koniecznych potrzebach⁸. W Czechach, w Polsce i na Węgrzech szerzył się kult św. Wacława, św. Wojciecha oraz św. Stefana króla⁹. Już tu trzeba zaznaczyć, że dla diecezji krakowskiej nie ma z X i XI w. żadnych przekazów pisanych na interesujący nas temat.

Przypatrzmy się najpierw patrociniom kościołów krakowskich do końca XI wieku. Kraków był największym ośrodkiem kościelnym doby piastowskiej. Do połowy XIII wieku zabudowa miasta objęła około 50 ha i na tym terenie było około 20 kościołów. Badania archeologiczne, podjęte po roku 1945 na Wawelu, doprowadziły do odkrycia relikwów rotundy NMP (s. Mariae), zwanej dopiero od XIV stulecia rotundą śś. Feliksa i Adaukta. Według Gerarda Łabudy, rotunda powstała w roku 975 jako wawelska kaplica grodowa. W czasach Jana Długosza już nie istniała¹⁰. Do budowli sakralnych z przełomu X i XI wieku należy

⁶ K. Baus, *Liturgie, Seelsorge, Frömmigkeit*, [w:] *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. II/2, Freiburg 1975, s. 260 n.

⁷ Tamże, s. 261 n.

⁸ F. Doye, *Heilige und Selige der Römisch-Katholischen Kirche*, Bd. 1, Leipzig 1929, s. 18–19.

⁹ Tamże, Bd. 2, s. 361 n., 529 n.; Bd. 1, s. 10.

¹⁰ LBen. [J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, ed. A. Przędziecki, Cracoviae 1863] I, s. 203; G. Łabuda, *Studia nad początkami Państwa Polskiego*, t. 2, Poznań 1988, s. 322–343; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 1, Kraków 1998, s. 121.

niewątpliwie katedra na Wawelu, zbudowana przez Bolesława Chrobrego może już w roku 1000 lub w najbliższych latach. Nosiła tytuł św. Waclawa męczennika († 929); pierwszy raz to patrocinium przekazał dokument z 1110 r.¹¹ Wybór tego patrocinium był zapewne dziełem samego Bolesława Chrobrego. Wszak poprzez matkę Dobrawę był bardzo bliskim krewnym czeskiego męczennika. Ojcem bowiem Dobrawy był książę Bolesław I (935–967), brat i zabójca św. Waclawa. Można przypuszczać, że wawelska katedra mogła mieć charakter ekspiacynny. Według G. Labudy, została zbudowana w latach 988–992, jeszcze przed powstaniem biskupstwa krakowskiego¹².

Katedra uległa jednak jakimś kataklizmowi; pozostały po niej prezbiterium i transept. Tę skróconą świątynię nazwano w okresie Kazimierza Odnowiciela kościołem św. Gereona, jednego z głównych patronów Kolonii, kiedy to kontakty Krakowa z tym miastem były bardzo ożywione. W miejsce tej świątyni otrzymał Kraków romańską katedrę, z której zachowała się krypta św. Leonarda pod zachodnią częścią obecnej katedry. Budowa krypty przypada na okres pasterzowania arcybiskupa Aarona (1048–1059), a ukończenie na pontyfikat biskupa Maura (1110–1118)¹³.

Starą metrykę posiadają dwa dalsze kościoły na Wawelu, późniejsze kolegiaty św. Michała Archaniola i św. Jerzego. Gerard Labuda datuje ich początki na okres czeskiego panowania w Krakowie, a więc przed rokiem 988¹⁴. Metrykę z X wieku ma kościół Najświętszego Salwatora na Zwierzyńcu. Badania archeologiczne odkryły na Salwatorze dwie sakralne budowle pod romańskim kościołem Najświętszego Salwatora. Jedna była zbudowana w X w. na planie krzyża, druga była trójnawowa, zbudowana w 1148 r. Wizytacja z roku 1599 informuje, że „kaplica Najświętszego Salwatora niegdyś miała prawa parafialne, murowana, należy do najstarszych i zbudowana została jeszcze w okresie pogańskim”¹⁵. Tradycja z XVIII wieku wskazywała na św. Wojciecha jako na konsekratego tego kościoła. Było to centrum kultu religijnego dla ważnego tu ośrodka osadniczego¹⁶. W X wieku zbudowano rotundę-kościół pod fundamentami świątyni św. Benedykta opata na Wzgórzu Lasoty, ale nie wiemy, jakie miała patrocinium (może św. Benedykta opata). Przypuszcza się tylko, że pełniła funkcje pastoralne dla osady koło kopca Kraka.

Inny ośrodek osadniczy skupił się wokół kościoła św. Wojciecha, w obecnym Rynku Głównym. Wizytacja kościelna z roku 1599 infor-

¹¹ MPH I, s. 377.

¹² G. Labuda, *Studia...*, t. 2, s. 348.

¹³ J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1, Kraków 1984, s. 66, 87; B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 122.

¹⁴ G. Labuda, *Studia...*, t. 2, s. 348.

¹⁵ B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 122.

¹⁶ J. Wyrozumski, *Dzieje...*, s. 66, 87; B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 122.

muje, że „kaplica św. Wojciecha jest pradawna [...] i, jak głosi opinia publiczna, została zbudowana zapewne w czasach pogańskich”. Pod murami kościoła z końca XI wieku znaleziono szczątki dwóch budowli sakralnych; młodszy obiekt jest datowany na wiek XI, a drugi – na drugą połowę X stulecia. Do fundacji X-wiecznej należy również kościół św. Michała na Skałce, w którym – według relacji mistrza Wincentego – złożono w roku 1079 ciało św. Stanisława biskupa¹⁷.

Kilka dalszych kościołów Krakowa ma metrykę z XI stulecia wraz z patrociniami. Do takich należy kościół św. Andrzeja Apostoła na Okole, prawdopodobnie fundacji palatyna Sieciecha (przed 1082), najpierw jako świątynia kanonicza, następnie kolegiacka, a od roku 1320 kościół klasztorny PP. Klarysek, przeniesionych tu ze Skały. W tym samym wieku miały powstać kościoły: św. Marcina w pobliżu św. Andrzeja, św. Maryi Magdaleny na Okole, św. Michała na Skałce, a także kościół parafialny św. Wawrzyńca męczennika na późniejszym Kazimierzu (osada Bawół). Były to fundacje królewskie, książęce i możnowładcze, a może i kościelne. Do końca XI stulecia wraz z katedrą było tych kościołów 16. To one stanowiły największy ośrodek kościelny w Polsce XI stulecia¹⁸.

Powiedziałem uprzednio, że wśród licznych wezwań mariańskich patrocinią Wniebowzięcia NMP są najstarsze, notowane w źródłach jako „ecclesiae sanctae Mariae”. Metrykę z X wieku ma późniejsza bazylika metropolitalna w Gnieźnie, również pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP. Metrykę XI stulecia mają katedry Wniebowzięcia NMP w Płocku i także katedra z pierwszej połowy XII wieku we Włocławku oraz opactwo benedyktyńskie w Sieciechowie sprzed 1130 r.¹⁹ Trzeba tu dodać, że w bardzo licznych wypadkach Długosz nie podał wezwania kościoła, a kilkanaście razy podał tylko ogólne wezwania NMP²⁰. To on w trzech tomach ksiąg uposażeń diecezji krakowskiej wymienił 22 kościoły parafialne z patrociniem Wniebowzięcia NMP²¹.

Które z tych patrociniów można datować na wiek XI? Ograniczymy się tylko do parafii i patrociniów przebadanych w tym zakresie. Według badań Stanisława Litaka, na terenie Łukowskiego najstarsze parafie w Łukowie i Kocku powstały dopiero w XIII stuleciu²². Wyniki badań Przemysława Szafrana nad rozwojem sieci parafialnej Lubelsz-

¹⁷ B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 122–123.

¹⁸ J. Zachwatowicz, *Gród gnieźnieński i pierwsze kościoły*, [w:] *Katedra gnieźnieńska*, Poznań 1970, s. 14; K. Pacuski, W. Szafranski, *Płock*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 4, Wrocław 1970, s. 155; A. Wędzki, *Sieciechów*, [w:] *tamże*, t. 5, Wrocław 1975, s. 156; A. Wędzki, *Włocławek*, [w:] *tamże*, t. 6, Wrocław 1977, s. 26.

¹⁹ LBen. II passim.

²⁰ LBen. II, s. 89 n., 98 n., 116 n., passim.

²¹ S. Litak, *Formowanie się sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 12:1964, z. 2, s. 54–58.

²² P. Szafran, *Rozwój sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 81.

czynny ustaliły, że kościoły w Opolu Lubelskiem, Bystrzycy i Solcu pod wezwaniem NMP mogły powstać w XI wieku lub przynajmniej w pierwszej połowie XII stulecia²³. Henryk Grocholski, który przeprowadził badania w tym zakresie w archidiakonacie zawichojskim, przyjmuje, że w XI wieku istniały tu parafia Wniebowzięcia NMP w Zawichoście, wzmiankowana w 1148 r., oraz w Opatowie, pełniąca duszpasterskie zadania jeszcze przed powstaniem kolegiaty św. Marcina²⁴.

W archidiakonacie sandomierskim badania Stanisława Jopa wykazały, że w XI wieku i na przełomie XI i XII stulecia istniało 6 parafii, ale żadna z nich nie nosiła patrocinium Wniebowzięcia NMP²⁵. W prepozyturze wiślickiej badania w tym zakresie przeprowadził Eugeniusz Wiśniowski. W wyniku tych badań przyjął, że w całej prepozyturze wiślickiej do początków XII wieku powstały trzy parafie z patrocinium Wniebowzięcia NMP; były to: kolegiata w Wiślicy (do 1595 wezwanie Wniebowzięcia NMP), Pacanowie (ok. 1110–1117) i Kazimierzy Małej (ok. 1063)²⁶. To patrociniem w archidiakonacie sądeckim i prepozyturze tarnowskiej do końca XI stulecia nosiła parafia w Jaśle; pozostałe pochodzą z późniejszego okresu²⁷.

W rozległym archidiakonacie krakowskim badania w tym zakresie przeprowadzono dla dekanatu oświęcimskiego²⁸, bytomskiego²⁹, lelowskiego³⁰ i wysocickiego³¹. Rozprawa R. Rzewuskiej-Kurzej o prepozyturze kieleckiej pozostaje nadal w maszynopisie. W dekanacie bytomskim, obejmującym również Księstwo Siewierskie, ks. Knossalla przyjmuje, że tylko parafia Wniebowzięcia NMP w Bytomiu sięga początkami XI wieku; są jednak pewne przekazy źródłowe, że powstała w 1231 r. Edmund Michael, który zajął się fundacją kościołów na Śląsku na prawie polskim, nie zna ani jednej parafii powstałej do końca

²³ H. Grocholski, *Powstanie archidiakonatu zawichojskiego i jego najstarsze kościoły do połowy XIV w.*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 13:1965, z. 2, s. 158–161.

²⁴ S. Jop, *Sieć parafialna w archidiakonacie sandomierskim do końca XVI w.*, [w:] *Sprawozdania TN KUL*, nr 7, Lublin 1958, s. 155.

²⁵ E. Wiśniowski, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII wieku*, Lublin 1976, s. 74 (Wiślica), 107 (Pacanów), 147 (Kazimierza Mała).

²⁶ B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce Południowej do końca XVI w.*, „Prawo Kanoniczne” 6:1963, nr 1–4, s. 519.

²⁷ J. Kurzeja, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w dekanacie Oświęcim*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 27:1979, z. 2, s. 25.

²⁸ J. Knossalla, *Das Dekanat Beuthen O/S in seiner schlesischen Teil*, Kattowitz 1935, s. 32 nn.; E. Michael, *Die schlesische Kirche und ihr Patronat im Mittelalter unter polnischem Recht*, Görlitz 1926, s. 179.

²⁹ J. Leberschek, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lelowskim do 1500 r.*, [w:] *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1983, s. 231–246.

³⁰ L. Poniewozik, *Kształtowanie się sieci parafialnej w dekanacie Wysocice w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 43:1995, z. 2, s. 5–57.

³¹ Zob. przypis 28.

XI wieku. Jako najstarszy kościół pod omawianym wezwaniem wymienia późniejszą kolegiatę w Głogowie sprzed 1109 r.³²

Dla pozostałej części archidiakonatu krakowskiego można przypuszczać, że kościoły z patrocinium Wniebowzięcia NMP w Iłży, Mstyczowie, Niegowici i Proszowicach mogą mieć bardzo starą metrykę i sięgać początkami XI lub wczesnych lat XII wieku. Parafia Iłża, patronatu biskupów krakowskich, obejmowała jeszcze w XV wieku 12 wsi, a jej uposażenie stanowiły wyłącznie dziesięciny, kościół zaś był zbudowany z kamienia. To wszystko pozwala przesunąć początki parafii przynajmniej do przełomu XI i XII wieku³³. Parafia w Mstyczowie była wczesnym ośrodkiem kanoniczym, następnie miała dwóch plebanów, jej okręg parafialny obejmował 22 wsie, a jej uposażenie zgodnie z prawem polskim obejmowało wyłącznie dziesięciny. To pozwala przesunąć jej początki na wiek XI³⁴. Parafia w Niegowici koło Bochni obejmowała 22 wsie jeszcze w XV wieku, była uposażona wyłącznie dziesięcinami zgodnie z prawem polskim. I jej początki wraz z patrocinium można przenieść na wiek XI, najpóźniej na początek XII stulecia³⁵. Parafia Proszowice w XV wieku liczyła 13 wsi, była patronatu królewskiego, a współpatronem kościoła obok Wniebowzięcia NMP był św. Jan Chrzciciel. Była też uposażona zgodnie z prawem polskim dziesięcinami. I jej początki można datować na przełom XI i XII wieku³⁶. Tu jeszcze raz chcę zaznaczyć, że dla XI wieku nie posiadamy ani jednego przekazu źródłowego na temat patrocinium; mają one dokumentację późniejszą, najczęściej dopiero u Jana Długosza w XV stuleciu. Trzeba jednak pamiętać, że patrocinium kościoła nie można było zmieniać, jak tylko w wypadku budowy nowego kościoła; w późniejszym okresie zmiana taka była możliwa tylko za zgodą Stolicy Apostolskiej³⁷.

Patrocinia św. Piotra Apostoła, bez łączenia ich ze św. Pawłem, najczęściej pochodzą z XI wieku lub początków wieku następnego. J. Pflieger, badacz dziejów sieci parafialnej w Alzacji, zauważył, że ilekroć występuje patrocinium tylko św. Piotra Apostoła, tyle razy możemy odnosić początki tych kościołów do czasów chrystianizacji kraju. H. Samson uważa, że patrocinia petryńskie pojawiły się w tych krajach, które przyjmowały chrześcijaństwo z Rzymu³⁸. W Polsce patroci-

³² LBen. II s. 481–484; III s. 23–24.

³³ LBen. II s. 252; II s. 89–91; III s. 324, 326 n.

³⁴ LBen. II s. 116–118; III s. 141.

³⁵ LBen. I s. 535; II s. 154–157; III s. 212, 294–296.

³⁶ S. Benz, *Kircheweih*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 6, Freiburg im Br 1961, kol. 301–305.

³⁷ L. Pflieger, *Die elsässische Pfarrei, ihre Entstehung und Entwicklung*, Strassburg 1936, s. 27 n.; H. Samson, *Die Heiligen als Kirchenpatrone und ihre Auswahl*, Paderborn 1892, s. 337.

³⁸ J. Nowacki, *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959, s. 53 n.; J. Korytkowski, *Brevis descriptio archidioecesis Gnesnensis et Po-*

nia te należą do najstarszych. Nosi je katedra poznańska (X wiek) i kruszwicka (XI wiek) oraz opactwo tynieckie (XI wiek)³⁹. Według relacji Jana Długosza, patrocinium św. Piotra w diecezji krakowskiej nosiły kościoły parafialne w Bieczu, Bodzanowie, Bolechowicach, Brzesku Starym, Brzeźnicy koło Bochni, Bidzinach, Czchowcie, Kłodnicy, Koniuszy, Krampie, Obrazowie, Otfinowie, Raclawicach, Rydzynach, Sandomierzu, Sędziszowie koło Jędrzejowa, Stopnicy, Trzebini, Ujazdowie i Waśniowie – łącznie 20 parafii⁴⁰. Najstarsze z nich, prawdopodobnie z XI wieku, to patrocinia św. Piotra w Sandomierzu, Obrazowie, Bieczu, Brzeźnicy koło Bochni i w Stopnicy⁴¹.

Kult i patrocinia św. Wojciecha rozwijały się w całej Polsce do końca XII wieku. W diecezji krakowskiej po roku 1184 zaczął je ograniczać kult św. Floriana, którego relikwie sprowadzono do Krakowa w roku 1184, a od połowy XIII stulecia wyparł go prawie zupełnie kult św. Stanisława, kanonizowanego i czczonego jako patrona niepodzielnej Polski po 1253 r. Stąd patrocinia św. Wojciecha w tej diecezji powstawały najdalej do połowy XIII wieku. Ks. J. Nowacki, który napisał monografię kultu św. Wojciecha, m.in. w świetle wezwań kościołów, wymienił w granicach dawnej diecezji krakowskiej aż 50 patrociniów tego świętego, ale tylko w Sandomierzu, Kielcach, Krakowie, Tarnowskich Górach i Książu Wielkim mogły powstać do końca XI stulecia⁴².

Wezwanie św. Jana Chrzciciela w VI stuleciu było najbardziej popularne w Galii Merowińskiej. To patrocinium nosiły: opactwo benedyktyńców na Monte Casino, katedra w Lyonie, Strassburgu i w Osnabrück; w Alzacji miało je 30 kościołów, w Belgii przeszło 110 kościołów, na Morawach w diecezji brneńskiej około 20 kościołów. Kult ten przynieśli na polskie ziemie mnisi benedyktyńscy. Wezwanie to nosi katedra wrocławska z przełomu X i XI wieku, konwent benedyktyńców w Międzyrzeczu i Mogilnie. Na Śląsku H. Neuling wymienił 81 kościołów i kaplic z tym patrocinium. W diecezji krakowskiej do fundacji XI-wiecznych z tym patrocinium zalicza się Prandocin, Kościelec, Grzegorzowice, Włostowice, a może również Proszowice, Dobczyce, Radom, Chełm nad Rabą i Radłów nad Dunajcem⁴³.

snaniensis, Gnesnae 1888, s. 100; G. Labuda, *Początki klasztoru w Tyńcu*, „Studia Źródłoznawcze” 1994, s. 25 nn.

³⁹ LBen. II, s. 45, 69, 114, 282, passim; III s. 201.

⁴⁰ S. Jop, *Sieć parafialna...*, s. 155; B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 519; E. Wiśniowski, *Prepozytura...*, s. 113.

⁴¹ J. Nowacki, *Z dziejów kultu św. Wojciecha w Polsce*, [w:] *Św. Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, wyd. G. Labuda, Warszawa 1997, s. 250–251.

⁴² P. Szafran, *Rozwój...*, s. 72–74; S. Jop, *Sieć parafialna...*, s. 155; B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 446–448.

⁴³ LBen. II, s. 34 n., 70, 354–356, 351; III, s. 16; 516, 570; P. Szafran, *Rozwój...*, s. 76–78.

Na ziemiach polskich kult św. Wojciecha uprzedził św. Wit, męczennik z czasów cesarza Dioklecjana, znany w Galii już w VIII wieku, przeniesiony do Fuldy w X wieku, a stąd do Czech, gdzie mu poświęcono katedrę w Pradze jeszcze w X stuleciu. Za pośrednictwem Dobrawy kult ten bardzo wcześnie przyjął się w Polsce. Tu przed rokiem 1109 poświęcono mu kolegiatę w Kruszwicy i kościół w Gnieźnie. W granicach diecezji krakowskiej poświęcono mu kościoły w Nasiechowicach, Górach koło Sandomierza, Gorzycach, Mełgwi koło Lublina; były to fundacje patronatu królewskiego lub rycerskiego, zbudowane z drzewa albo kamienia. Kult ten w XII wieku zanikł prawie zupełnie⁴⁴.

Metrykę z XI wieku ma kult św. Idziego opata. J. Zathey zwrócił uwagę na powiązania tego kultu z drogami handlowymi, targowiskami i miejscami pogańskiego kultu. Kult ten pielęgnowano na dworze księcia Władysława Hermana w Płocku. Kościoły z tym patrocinium są charakterystyczne dla drugiej połowy XI i dla pierwszej połowy XII wieku. W diecezji krakowskiej 11 kościołów parafialnych nosiło to wzwanie: Bobin, Kraków (kolegiata), Kurów koło Lublina, Podlesie, Potkanów, Tarczek koło Kielc, Tczyca, Wierzbica, Wysokie, Opatkowice (dzisiaj Zakliczyn nad Dunajcem) i Giebułtów. Parafie te datuje się na wiek XI i XII⁴⁵.

Badacze kultu św. Wawrzyńca, M. L. Pflieger i H. Samson, zaliczają świątynie z jego patrocinium do najstarszych w Alzacji i Nadrenii i datują je na wiek VIII do XI. Rozwój tego kultu przypisują m.in. cesarzowi Ottonowi Wielkiemu, który odniósł zwycięstwo nad Węgrami w dniu św. Wawrzyńca (10 VIII 955). W Czechach patrocinium to nosiły kościoły z XI wieku. W Polsce rozwój tego kultu przypisuje J. Szymański księciu Bolesławowi Krzywoustemu, który w dniu św. Wawrzyńca odniósł zwycięstwo nad Pomorzanami i przypisał je wstawiennictwu św. Wawrzyńca. Kościoły z tym patrocinium były bardzo liczne w diecezji krakowskiej, ale tylko fundacje w Wojniczu i Bawole (Kraków) datuje się na wiek XI⁴⁶.

Do XI-wiecznych fundacji zalicza J. Wyrozumski i G. Labuda kościoły św. Michała na Wawelu i na Skalce, kościół św. Andrzeja w Krakowie i Tyńcu; ten pierwszy miał być fundacją Sieciecha w 1082 r. Dalsze fundacje z XI stulecia to kościół św. Marii Magdaleny na Okole w Krakowie i w Szczepanowie, wspomniany przez *Vita minor* św. Stanisława i przypisany jako fundatorom rodzicom św. Stani-

⁴⁴ LBen. II, s. 34 n., 70, 146, 213, passim; P. Szafran, *Rozwój...*, s. 78–79; B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 456.

⁴⁵ J. Szymański, *Czas powstania kościoła w Wojniczu i benedyktyni tynieccy*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 11:1962, s. 125–145; J. Wyrozumski, *Dzieje...*, t. 1, s. 136 nn.; B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 123.

⁴⁶ J. Wyrozumski, *Dzieje...*, t. 1, s. 69, 135 nn.; B. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 123; G. Labuda, *Studia...*, t. 2, s. 332 nn.

sława. Do XI-wiecznych fundacji należy kościół św. Marcina przy ul. Grodzkiej i św. Jerzego na Wawelu⁴⁷. Poza Krakowem XI-wieczną metrykę ma zapewne kościół Trójcy Świętej w Samborcu, Wszystkich Świętych w Koprzywnicy, św. Mikołaja w Korczynie Starym, św. Szymona i Judy w Opatowcu, św. Jakuba Apostoła w Podegrodziu koło Nowego Sącza, św. Świerada w Tropiu nad Dunajcem. Myślę, że nie jest to pełny katalog patroniów XI-wiecznych kościołów w diecezji krakowskiej. Wszak najbardziej rozległy archidiaconat krakowski oraz dekanat wizytacyjny kielecki w większości nie posiadają opracowań naukowych w tym zakresie.

DIE ÄLTESTEN KIRCHLICHEN PATRONEN IN DER DIÖZESE KRAKAU BIS ENDE DES 11. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Schon Imbart de la Tour in seiner Arbeit *Les paroisses rurales de IV au XI siècle*, die 1900 in Paris erschien, betonte die Bedeutung des Heiligenkultes im Bereich des Ausbaus des Pfarreinetzes. Diese Praktiken, die im 4. Jahrhundert begannen, verbreiteten sich im 6. Jahrhundert in so grossem Ausmass, dass es im Altertum keine einzige Kirche gab, wie es D. Stiefenhofer feststellt, die nicht einem bestimmten Heiligen gewidmet wäre. Ein ähnlicher Prozess verlief in Ländern, die die Taufe viel später empfangen haben.

In der Krakauer Diözese gab es Patronen der Krakauer Kirchen schon seit Ende des 11. Jahrhunderts. Hl. Wenzel wurde zum Patron der Krakauer Kathedrale aufgrund der Urkunde aus dem Jahr 1110. Höchstwahrscheinlich wählte ihn selbst Boleslaus der Tapfere, da hl. Wenzel Onkel seiner Mutter Dobrawa war. Alte Urkunden besitzen auch die Kirchen des hl. Michaels und hl. Georgs am Wawel, des hl. Salvators am Zwierzyniec, hl. Benedikts am Lassota Hügel oder hl. Michaels auf der Skalka. Der Verfasser bespricht hier folgende Kirchen Krakaus und der Krakauer Diözese, die zu den ältesten Kirchen der tausendjährigen Diözese gehören. Ausser zahlreichen Marienkirchen, wurden hier folgende Heilige besonders verehrt: hl. Johannes der Täufer, hl. Erzengel Michael und die Aposteln (hl. Petrus und Paulus, hl. Andreas, hl. Jakobus, hl. Bartholomäus, hl. Judas Thaddäus) und Märtyrer (hl. Georg, hl. Laurentius, hl. Florian, hl. Wenzel, hl. Adalbert, hl. Stanislaus). Es gab auch als Patronen Bischöfe und Gläubige (hl. Nikolaus, hl. Martin) und Einsiedler (hl. Ägidius, hl. Andreas Swierad, hl. Benedikt).

⁴⁷ S. Jop, *Sieć parafialna...*, s. 155; E. Wiśniowski, *Prepozytura...*, s. 190, 196; B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 519.